

ULUSLARARASI SELÇUKLU ANADOLU'SUNDA İLİM ve ULEMA SEMPOZYUMU

24-25 KASIM 2023

BİLDİRİLER

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Dr. Öğr. Üyesi Rauf Kahraman ÜRKMEZ

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Temmuz 2024

ISBN: 978-625-396-296-8

Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

Editörler

Seyfullah KARA | Rauf Kahraman ÜRKMEZ
ULUSLARARASI SELÇUKLU ANADOLU'SUNDA
İLİM ve ULEMA SEMPOZYUMU
24-25 KASIM 2023
BİLDİRİLER

Kitapta yer alan metin, fotoğraf, resim, şekil, çizim ve alıntı ile
kaynakça sorumlulukları, yazarlarına aittir.

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları

Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah. | Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1 | Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/**Konya** | Çağaloğlu/**İstanbul**
(0332) 353 62 65 - 66 | (0212) 514 82 93

www.cizgikitavebi.com

📞📧 / cizgikitavebi

Anadolu Selçukluları Döneminde Hadis İlimi

Dr. Öğr. Üyesi Kahraman BULGURCU*

Giriş

Müslüman Türklerin 1071 yılında Malazgirt savaşında Bizans ordusunu yenmesi üzerine Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve bunun sonucunda Türkler Anadolu'ya yerleşerek orayı yurt edinmeye başlamışlardır. Büyük Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesiyle başlayan süreç, Anadolu Selçuklu Devleti ile devam etmiştir. Müslüman Türklerin Anadolu'da kurdukları Anadolu Selçuklu Devleti 1075-1308 yılları arasında 233 yıl hüküm sürmüştür. Türklerin birinci hedefi öncelikle burada iskân edecek ve burayı yurt edinecek Türk boylarını Anadolu'ya yerleştirmek olmuştur. Tabii ki bu kolay olmamıştır. Çünkü Anadolu'nun fethini kabullenemeyen Batılı ülkeler orayı yeniden almak için birçok haçlı seferi düzenlemişlerdir. Bu seferler sonucunda Anadolu'dan Türkleri atamasalar da uzun süre devleti meşgul etmekten de geri durmamışlardır. Zikredilen olumsuzlukların yanında zaman zaman taht kavgaları, iç siyasi çekişmeler ve en sonunda Moğolların saldırıları da devleti olumsuz şekilde¹ etkilemiştir.² Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen Anadolu Selçuklu Devleti öncülüğünde Müslüman Türkler Anadolu'ya yerleşmişler ve orada İslam'ın ilim, kültür ve sanat alanında ilk izlerini ve eserlerini bırakmışlardır.

Anadolu'nun 1071 yılındaki fethinden 1176 yılındaki Miryokefalon savaşına kadar yaklaşık bir asır, Haçlılar³ ve Bizans'la mücadele içinde geçmiştir.

* Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Konya/Türkiye, kahraman.bulgurcu@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1914-0703

¹ Moğolların Müslüman Türk toplumu üzerinde oluşturduğu olumsuz etki için bk. H. Ahmet Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'nde Anadolu'da Moğol Algısı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (01 Temmuz 2010), 21-35.

² Faruk Sümer, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/380-384.

³ Haçlı seferlerinin gerçek nedenleri için bk. Mehmet Şimşir, "Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (30 Haziran 2018), 95-120.

Bu durum sosyal, ekonomik ve kültürel alanda geliştirmeyi geciktirmiştir. Bu dönemde halkın bir kısmı göçebe bir kısmı da yerleşik hayata geçiyordu. Yerleşik hayata geçenler bazen bir şehrin içine bazen de dışına yerleşiyorlardı. İç ve dış ticareti canlandırmak için ticaret yollarının güvenliği sağlanmış; bu sebeple ticaret yolları üzerinde kervansaraylar ve köprüler inşa edilmiştir. İktisadî faaliyet olarak hayvancılık, ziraat, bazı madenlerin çıkarımı, işlenmesi ve bazı malzemelerin üretimi gelmektedir. Müslüman tebaa inançta Mâtürîdîlik ve Eş'arîliği, amelde ise Hanefîliği ve Şâfîliği benimsemiştir. 13. asırda Anadolu'da tasavvufun derin izleri ve etkisi görülmektedir. Bu asırda günümüzde hâlen etkisi devam eden büyük sufilerden Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271 [?]) ve Sadreddin-i Konevî (ö. 673/1274) gibi mutasavvıflar yaşamıştır. Önemli bir sosyal teşkilât olan Ahîlik, Selçuklu Anadolu'sunda ortaya çıkmış ve güzel hizmetlerde bulunmuş bir esnaf teşkilatıdır.⁴

Anadolu Selçuklu Devleti'nde yukarıda zikredilen faaliyetlerin yanında halkı eğitmek için ilmî etkinliklerde bulunulmuştur. Bir yandan halkı eğitmek için cami ve ilmî ortamlarda yaygın eğitim faaliyeti devam ederken bir yandan da ilim ehli insanlar yetiştirmek için örgün eğitimin yapıldığı medreseler açılmıştır. Ayrıca sadece bir ilmi öğretmek için o ilme ait özel medreseler kurulmuş olup, dârülhadisler de hadis ilmine has inşa edilmiş medreselerdir.

Anadolu'da Medreseler

Medrese, sözlükte okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve hıfzetmek için tekrarlamak manasına gelen "derase" kökünden türemiş bir mekân ismi olup; ders yapılan ve ders çalışılan yer olarak belirtilmiştir. Medreselerin ilk oluşumu Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim için kullandığı Mescidi Nebevî'ye ve mescidin yanındaki suffe adı verilen yere dayanmaktadır.⁵ Zamanla eğitim öğretim için yapılan müstakil yapılar için kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklular döneminde medreselerden önce ilköğretim düzeyinde genellikle camilere bitişik olarak yapılan ve küttâb ismi verilen bir eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bu eğitim kurumlarında okuma yazma, Kur'an okuma ve ilmihâl gibi genel dinî bilgiler öğretilmekteydi.⁶

⁴ Sümer, "Selçuklular", 36/384-385.

⁵ Nebi Bozkurt, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, TDV Yayınları, 2003), 28/323-324.

⁶ Mehmet Birekul, "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri", *Mecmua* 5 (02 Temmuz 2018), 88.

Türkler, Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra buraların Müslüman Türk coğrafyası olabilmesi için Anadolu'da cami, mektep, medrese, zaviye, dârüşşifâ, han, hamam ve kervansaraylar inşa etmişlerdir. Ayrıca buranın İslamlaşması için tacirleri, ilim ehli insanları ve Türk nüfusu buraya yerleştirmişlerdir.⁷

Hadis ilminin öğretildiği yerlerden biri de medreselerdir. Medreseler daha çok ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları olarak işlev görmüştür. Medreselerin kuruluşunun birçok sebebi olmakla birlikte üç önemli ana sebebi bulunmaktadır. Bunlar; müderris, devlet adamı ve adalet mensubu yetiştirmektir.⁸ Bunların yanında halkı dinî açıdan doğru bir şekilde yetiştirme ve daha başka gayeleri de bulunmaktadır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde eğitim ihtiyacı ortaya çıktığında, maddi yönden durumu iyi olan bir kişi, mal varlığının bir kısmını medrese binasının yapımına ve müderrisin ücretine ayırmaktaydı. Bunun yanında öğrencilerin ihtiyacını karşılamak için bu kurumu her yönüyle işletebilecek düzenlemeler yapılarak vakıflar kurulmuştur. Bu amaçla bütün gelir kaynakları ve bunlardan elde edilecek paranın harcama yerleri tafsilatlı bir şekilde yazılarak dönemin yetkili kadısının da onayladığı bir vakfiye belgesi yazılmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti dönemine ait yapıların mutlaka bir vakfiyesi bulunmaktaydı. Ancak bu vakfiyelerin çok az bir kısmı günümüze gelebilmiştir.⁹

Anadolu Selçuklularının açtığı ilk medrese 1193 senesinde açılan Kayseri Koca Hasan Paşa Medresesi'dir.¹⁰ Bu da Anadolu Selçuklularının Anadolu'da devlet kurmaya başladıkları 1075 yılından yaklaşık 120 yıl sonrasına teka-bül etmektedir. Bu şekilde medreselerin Anadolu'da gecikmesinin sebebi hiç şüphesiz 1176 yılındaki Miryokefalon savaşına kadar yaklaşık bir asır, Haçlılar ve Bizans'la mücadele içinde geçmiş olmasıdır. Bu tarihten sonra ancak Anadolu'da Türklerin kalıcı hâkimiyeti kesinleşmiş ve bundan sonra Anadolu'da iskâna yönelik faaliyetler artmıştır. Medreseler de bu kesin zaferden sonra yapılmaya başlanmıştır.

Anadolu Selçukluları Afyon'da Sincanlı ve Çay Medresesi; Antalya'da Karatay, Ulucami ve Atabey; Çorum Alaca'da Hüseyin Gazi; Erzurum'da

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 357.

⁸ Şerife Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 15.

⁹ Tuncer Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 7/238.

¹⁰ Muhammed Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretim (Medreseler)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/5 (2015), 67.

Çifte Minare, Yâkutiye ve Ahmediye; Eskişehir Seyitgazi'de Ümmühan Hatun; Isparta'da Ertokuş; Konya'da Karatay, İnce Minare, Sırçalı Medrese, Ali Gâv Medresesi ve Şemseddin Altun-aba; Akşehir'de Taş Medrese; Kırşehir'de Caca Bey Medresesi; Kayseri'de Çifte Medrese, Afgûnu, Hunad Hatun, Sirâceddin, Hacı Kılıç, Sâhibiye, Sinop'ta Süleyman Pervâne; Sivas'ta Gökmedrese, Burûciye ve Tokat'ta Gökmedrese gibi medreseler inşa etmişlerdir.¹¹ Bunlar kısmen veya tamamen günümüze ulaşmış medreselerdir. Kaynakların verdiği bilgilere göre Anadolu Selçukluları döneminde eğitim öğretim faaliyetleri için yüzün üzerinde medrese yapıldığı görülmektedir.¹²

Anadolu Selçuklu medreselerindeki eğitim, klasik İslam medrese eğitimine benzer şekilde olmuştur. Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, akait, mantık, Arap dili ve edebiyatı gibi dersler okutulmuştur. Bu ilimlerin yanında tıp, astronomi, riyaziye ve heyet gibi ilimlerin de okutulması, vakfın ve medresenin gaye ve imkânlarına göre olmuştur. Medreselerde ilk zamanlardan itibaren ders işleme yöntemi, müderrisin ders anlatması/takrir metoduna dayanmaktadır. Bunun yanında tekrar, müzakere, ezber, imlâ, soru cevap ve tartışma yöntemlerine de yer verilmiştir. Eğitim salı ve cuma günleri tatili dışında haftanın diğer günleri yapılmıştır. Eğitim süresi kesinlik arz etmese de beş yıla sınırlandırılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin Büyük Selçuklu Devleti Nizâmîye medreselerinin bir devamı olduğu görülmektedir.¹³

Medreselerde okutulan ilimlerin başında İslam dininin Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı olarak kabul edilen sünnetin taşıyıcısı hadis ilmi gelmektedir. Diğer ilimlerde olduğu gibi önceleri camilerde ve ilim meclislerinde oluşturulan ilim halkalarında öğrenilen hadis ilmi, bir eğitim kurumu olan medreselerde öğretilmeye başlanmıştır. Medreselerde hadis derslerinde net bilgi olmamakla birlikte *Kütüb-i Sitte*'den Buhârî ve Müslim'in eserleri başta olmak üzere bazı metinlerin okunduğu ve ezberlendiği anlaşılmaktadır. Yine Hüseyin b. Mes'ûd b. Ferrâ' el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's-sünne* isimli eseri ve Kadî İyâz'ın (ö. 544/1150) eş-Şifâ'sının da okunduğu anlaşılmaktadır.¹⁴ Bunun yanında bazı usul bilgileri, cerh ve ta'dîl bilgisi ve ricâl ilmi gibi konular da görülmekteydi.¹⁵

¹¹ Bozkurt, "Medrese", 28/325; Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 23-47.

¹² Bozkurt, "Medrese", 28/325; Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretim (Medreseler)", 66.

¹³ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 1994), 2/232-233; Bozkurt, "Medrese", 28/326-327; Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 22; Kemaloğlu, "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretim (Medreseler)", 64-65.

¹⁴ Mülkiye Bulut, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 90-91.

¹⁵ Bozkurt, "Medrese", 28/326.

Anadolu'da sayıları yüzü bulan medreselerde bir ders olarak okutulan hadis ilmi, oralardan yetişen hocalar ve müderrisler vasıtasıyla camilerde ve diğer uygun ortamlarda duruma göre anlatılmış ve öğretilmiştir. Böylece yerleşik hayata yeni geçen ve henüz bazı konularda İslami anlayışı tam oluşmamış Müslüman toplumun bilinçlenmesinde ve doğru İslami bilgiye ulaşmasında medreselerde verilen hadis ilminin de diğer ilimler gibi önemli katkısı oluşmuştur.

Anadolu'da Dârülhadisler

Anadolu'da genel medreselerin yanında bazı alanlara ait ihtisas medreseleri de kurulmuştur. Bunlar dârüşşifâ, dârülhuffâz ve dârülhadislerdir.

Hız. Peygamber'den itibaren camiler ilim meclisleri olarak kullanılmıştır. Camiler zaman içinde özellikle hadis öğrenimi için çok önemli vazifeler yüklenmişlerdir. Camilerde farklı ilimlerin öğretildiği meclisler kurulmuştur. Genellikle hadislerin müzakere edilip yazdırıldığı meclislere "meclisü'l-ilm" veya "meclisü'l-implâ" denilmiştir. Zamanla hem camilerin ibadet yeri olması hem de ders halkalarının ve derslere katılan öğrencilerin çoğalması sebebiyle meclisler dışında yeni müesseselere ihtiyaç duyulmuştur. Önceleri dârüssünne diye isimlendirilen bu medreselerin ilk olarak Nişâbur'da ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁶ Dârüssünnelerden sonra hadis ilminin öğrenilmesi için ortaya çıkan kurum dârülhadislerdir. Dârülhadisler siyasi, dinî ve ilmî pek çok sebebin sonucunda inşa edilen ilim ve kültür kurumlarıdır.¹⁷

Dârüssünnelerden farklı olmamakla birlikte bağımsız bir eğitim kurumu olarak ilk dârülhadis Atabeg Nûreddin Mahmud Zengî'nin (ö. 569/1174) emriyle Dımaşk'ta kurulmuştur. Dârülhadisi'n-Nûriyye diye isimlendirilen kurum, meşhur muhaddis ve tarihçi Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir (ö. 571/1176) adına yaklaşık 566/1170 yılında yaptırılmış ve aynı zamanda İbn Asâkir orada hocalık yapmıştır.¹⁸ Daha sonra 621/1224'te Kahire'de el-Kâmiliyye Dârülhadisi ve bundan kısa bir süre sonrada İbnü's-Salâh (ö. 643/1245) ve Nevevî'nin (ö. 676/1277) de hocalık yaptığı Eşrefiyye Dârülhadisi 630/1232 yılında Dımaşk'ta inşa edilmiştir.¹⁹ Dımaşkta sonraki yıllarda başka dârülhadisler de yapılmıştır.

¹⁶ Nebi Bozkurt, "Dârülhadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/528.

¹⁷ Dârülhadislerin ortaya çıkışı hakkında daha geniş bilgi için bk. Ekrem Yücel, "Dâru'l-Hadîslerin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2015), 95-115.

¹⁸ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 324; Mustafa Sabri Küçükbaşcı-Cengiz Tomar, "İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/522.

¹⁹ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 324; Bozkurt, "Dârülhadis", 8/528.

Anadolu'da ilk dârülhadis günümüzde Taşmescid diye bilinen Çankırı Dârülhadisi'dir. Orijinal kitabesiyle günümüze kadar gelmiş olan Çankırı Dârülhadisi, Selçuklu atabeylerinden Cemâleddin Ferruh b. Abdullah tarafından 640/1242 senesinde yaptırılmıştır.²⁰ Çankırı Dârülhadisi'nin, ilk dârülhadis olan Dârülhadisi'n-Nûriyye'den yaklaşık yetmiş yıl sonra, Dımaşk'ta ikinci yapılan Eşrefiyye Dârülhadisi ve Kahire'de ilk inşa edilen el-Kâmiliyye Dârülhadisi ile yapılış tarihlerinin çok yakın olduğu görülmektedir. Bundan da Müslüman Türklerin Anadolu'ya yeni yerleşmelerine rağmen İslam dünyasındaki ilmî gelişmelerden bigâne kalmadıkları ve bu ilmî gelişmeleri ülkelerinde yerleştirmek için gayret gösterdikleri ortaya çıkmaktadır.

Sivas'ta 670/1271-72 yılında inşa edilen Çifte Minare de Anadolu'daki dârülhadislerden biridir. Her ne kadar Yardım buranın dârülhadis olmadığını söylese de²¹ birçok kişi buranın dârülhadis olduğunu zikretmiştir.²² Medrese İlhanlı veziri Şemseddin Cüveynî tarafından 670/1271 yılında yaptırılmıştır.²³ Yardım önce yayımlanan bir makalesinde Sivas'taki Gökmedrese/Sâhibiyye'nin dârülhadis olduğunu zikretmiş²⁴ fakat daha sonra bu düşüncesinden vazgeçmiştir.²⁵

Anadolu Selçuklulara başkentlik yapmış olan Konya'da birçok medresenin yanında iki tane de dârülhadisin olduğu görülmektedir. İnce Minare Dârülhadisi'ni Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali (ö. 687/1288) tarafından yaptırılmıştır.²⁶ Yapılış tarihi kesin olmamakla birlikte 662/1264 civarında yapıldığı anlaşılmaktadır.²⁷ Vakfiyesinde dârülhadis olarak yapıldığı belirtilen İnce Minare medresesi hâlen mevcudiyetini korumaktadır. Sadreddin-i Konevî, bu medresede uzun süre hadis okutmuştur.²⁸ Konya'da bulunan başka bir dârülhadis ise Kadı Hürremşah Dârülhadisi'dir.²⁹ Sadreddin-i Konevî Türbesi

²⁰ Ali Yardım, "Dârülhadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/529-530.

²¹ Yardım, "Dârülhadis", 8/530.

²² Nuri Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri* (Ankara, DİB Yayınları, 1988), 181; Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 52; Bulut, *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri*, 53; Ekrem Yücel, *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler: 08-09 Eylül 2012*, ed. Salih Kesgin-Muhittin Düzenli (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2013), 175-176.

²³ Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 52.

²⁴ Yardım, "Dârülhadis", 8/530.

²⁵ Ali Yardım, "Osmanlı Devrinde Dârülhadisler", *Osmanlı*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 8/174.

²⁶ Yardım, "Dârülhadis", 8/530.

²⁷ Doğan Yavaş-Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İnce Minareli Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/270; Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 49.

²⁸ Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 50.

²⁹ Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, 181; Yücel, *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler*, 175.

yakınında bulunan dârülhadisin binası yıkılmış olup yapım tarihiyle ilgili de bir bilgiye ulaşılammıştır.³⁰

Anadolu'da yapılan bir başka dârülhadis ise Erzurum'da İlhanlı hâkimiyeti döneminde yaptırılan Ahmediye Dârülhadisi'dir. Binanın orijinal kitabesi günümüze kadar gelmiştir. Murad Paşa Camii'nin yanında yer alan binanın kitabesinde kırk hadis ezberlemenin faziletine dair hadis bulunmasından yapının bir dârülhadis olduğu anlaşılmaktadır. Medrese, Ahmed b. Ali b. Yusuf tarafından 714/1314 yılında yaptırılmıştır.³¹ Her ne kadar bu dârülhadis, Anadolu Selçukluların yıkılmasından sonra İlhanlıların hâkim olduğu bir dönemde yapılmış olsa da İlhanlıların Budist olması ve onu yapanların Müslüman Türkler olması sebebiyle Anadolu Selçukluları döneminde yapılmış dârülhadisler arasında zikredilmesi düşünülmüştür.

Dârülhadislerin banilerinin Anadolu Selçuklu döneminde Atabeg Ferruh ve Vezir Sâhib Ata gibi vezirlik rütbesindeki devlet ricâlinin olmasından devlet yöneticilerinin ilmî hayata önem verdikleri ve ilmî ortamları desteklediklerini göstermesi açısından önemlidir. Dârülhadislerin bilinmesi aynı zamanda onların bulunduğu yerlerde tarihî süreçteki ilmî ortamı ortaya koyması bakımından önemlidir. Yine o bölgelerin ilim ve kültür merkezi olma özelliğini yansıtmaları bakımından da önem arz etmektedir. Ayrıca hadis ilmine verilen önem ve toplumun sünnet üzere eğitilmesindeki rolü noktasından da mühimdir.

Dârülhadislerde hangi derslerin okutulduğu üzerinde durmak istiyoruz. Bilindiği gibi dârülhadisler, özellikle hadis ihtisası için yapılan müesseseler olması hasebiyle orada yapılan derslerin çoğunun hadis ve hadise bağlı yan ilim dalları ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar da hadis usulü, cerh ta'dîl, ricalle ilgili dersler ve hadis metinlerinden oluşmaktadır. Hangi kitapların okunacağını ise Yücel, öncelikle dârülhadisin vâkîfının şartı varsa ona uyulmuş, vâkîfın şartı bulunmadığı durumlarda ise belde halkının örfüne göre hareket edilmiştir diyerek belirtmiştir.³² Yardım ise "Mevcut belgeler, dârülhadislerde okutulacak kitapların vakıf sahibi tarafından tayin edilmediğini, bu işin müderrislere bırakıldığını göstermektedir." diyerek ifade etmiştir.³³

Yücel, Osmanlı öncesi dönemde dârülhadislerde okutulan kitaplar arasında *Sahîhu'l-Buhârî*, *Sahîhu Müslim* ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübra'sının*

³⁰ Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı*, 51-52; Yücel, *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler*, 175.

³¹ Yardım, "Dârülhadis", 8/530; Yücel, *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler*, 176.

³² Ekrem Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 265.

³³ Yardım, "Dârülhadis", 8/532.

ismen zikredildiğini bildirdikten sonra bu eserlerin okutulması ile birlikte hadislerin anlamı, hadislerdeki fıkhi hükümler, garip kelimeler, lügatler, müşkil durumlar ve ihtilaflar üzerinde durulduğu, ayrıca ravi ve senedin durumu gibi konuların ele alındığı görülmektedir der. Yine o, bu dönemde, okunan metin kitapları üzerinde yoğun mesai harcadığını, metinler üzerinde düşünüldüğünü ve metnin farklı açılardan incelendiğini bildirmektedir.³⁴ Koçkuzu, Anadolu Selçukluları medreselerinde Osmanlılardan daha üst düzeyde hadis okutulduğunu ifade etmiştir.³⁵

Anadolu'da hadis ilminin verildiği örgün eğitimi yerleri olan medreseler ve dârülhadisler yanında yaygın eğitim yerleri olan cami, tekke, dergâh, kütüphane gibi mekânlarda ve sohbet ortamlarında da hadis öğretilmiştir.

Anadolu'da Muhaddisler

Anadolu Selçukluları'nın hüküm sürdükleri H 6 ve 7. asırlarda hadis öğrenimi ve öğretimi hâlen canlı olup bu dönemde Hicaz, Suriye, Irak ve İran gibi bölgelerde büyük muhaddisler yetişmiştir. Bu dönemde yaşamış meşhur muhaddisler arasında Hüseyin b. İbrâhîm el-Cûzekânî (ö. 543/1148) (ö. 543/1148) Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî (ö. 562/1166) İbn Asakir (ö. 571/1176) Abdülğânî el-Makdisî (ö. 600/1203) ve İbnü'l-Esîr el-Cezerî (606/1210) gibi âlimler zikredilebilir.

Eski ilim merkezleri ile ilim kurumları yönünden yakın bir ilişki içerisinde bulunan Anadolu Selçukluları'ndaki hadis çalışmalarının durumu şu ana kadar netlik kazanamamıştır.³⁶ Nitekim Selçuklular devri muhaddisleri üzerinde araştırma yapan Topaloğlu, Anadolu Selçukluları'nda meşhur bir muhaddis tespit edemediğini bildirmiştir.³⁷ Bunun sebepleri arasında Anadolu'nun yeni yurt edinilmesi ve yaklaşık bir asırlık bir dönemde sürekli olarak Haçlılar ve Bizans'la savaş hâlinde olması ve iç siyasi çekişmeler sayılabilir. Yine dışarıdan gelebilecek ilim adamlarını cezbedecek güvenli bir ortamın henüz oluşmaması da zikredilebilir.

Anadolu Selçuklularında büyük bir muhaddis ismine rastlanılmasa da hadisle iştigal eden âlimler görülmektedir. Bunlar arasında Anadolu'nun birkaç şehrinde de yaşamış Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Celâleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), Sadreddin-i Konevî (ö. 673/1274) ve Ahî Evran gibi kişiler

³⁴ Yücel, *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*, 265.

³⁵ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 359.

³⁶ Kadir Ayaz, "Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri", *Osmanlı Araştırmaları* 47/47 (01 Nisan 2016), 45.

³⁷ Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, 122.

zikredilebilir. İsmi geçen kişilere bakıldığında mutasavvıf kimlikleri ön planda olan kimseler oldukları görülmektedir. Koçkuzu, Selçuklu devri Konya ve Anadolu'sunda hadis ilminin büyük bir gelişme içinde olduğunu ve bu gelişmede sufi hadisçilerin büyük bir payının olabileceğini söyler.³⁸ Koçkuzu, İbnü'l-Arabî ve Sadreddin-i Konevî'nin günümüzde mevcut kütüphanelerindeki kitaplardan hareketle onların devirlerinin en üst seviyede hadis ilimlerini takip ettikleri sonucuna rahatlıkla ulaşılabileceğini söylemektedir.³⁹ Nitekim Sadreddin-i Konevî'nin, Mecdüddin İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Rasûl* isimli eserini okuduğu ve okuttuğu hatta icazet verdiği bilgisini⁴⁰ Koçkuzu'nun düşüncesini desteklemektedir.

Sadreddin-i Konevî'nin *Şerhu hadîsi'l-erba'în* isimli kırk hadis şerhi bulunmakta, ayrıca "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, bunları öğrenen cennete girer" hadisini açıklamak için yazdığı *Şerhu esmâ'illâhi'l-hüsnâ* isimli eseri bulunmaktadır. Celâleddin-i Rûmî de yazmış olduğu eserlerde hadisleri kullanmıştır. Ahî Evran'a bazı kitaplar isnat edilmiş⁴¹ fakat üç kitabın ona ait olduğu tespit edilmiştir. Bunlar *Metâliu'l-îmân*, *Menâhic-i Seyfi* ve *Tabsiretü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehi* isimli eserlerdir.⁴² O, zikri geçen eserlerde hadisleri kullanmakla birlikte *Tabsiretü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehi* isimli eserinde hadis kullanımının daha çok olduğu görülmüştür.⁴³

Koçkuzu bazı kitaplardaki semâ kaydında ismi geçen kişilerden bahsetmekte ve onların muhaddis veya hadis öğrencisi olabileceğini bildirmekte ve isimlerini zikretmektedir. Her ne kadar bu dönemde büyük bir muhaddisin ismi geçmese de Anadolu Selçuklu dönemi hadis çalışmaları beylikler, Osmanlı ve Türkiye dönemi hadis çalışmalarında temel olması sebebiyle önemlidir.

Sonuç

1071 yılında Malazgirt savaşıyla Anadolu'nun kapısı Müslüman Türklere açılmış ve bunun sonucunda Türkler Anadolu'yu yurt edinmeye başlamışlardır. Türkler Anadolu'yu İslamlaştırmaya çalışırken yaklaşık bir

³⁸ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 325.

³⁹ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, 358-359.

⁴⁰ Muhammed Yılmaz, *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler: 08-09 Eylül 2012*, ed. Salih Kesgin-Muhittin Düzenli (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2013), 261-274.

⁴¹ Ahî Evran'a isnat edilen *Letâifu'l-Gıyasiyye* eseri için bk. İsmail Bilgili, "Ahi Evran'ın 'Letâifu'l-Gıyasiyye' Eseri ve Değerlendirmesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (30 Haziran 2018), 75-94.

⁴² Abdulvahap Özsoy, "Ahi Evran'ın Hadis Kültürü", *Bilimname* 46 (31 Aralık 2021), 196.

⁴³ Abdulvahap Özsoy *Tabsiretü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehi* adlı eserde geçen hadislerin tahririni yaparak değerlendirmelerde bulunmuştur. bk. Özsoy, "Ahi Evran'ın Hadis Kültürü", 193-224.

asır Bizans ve Haçlılarla sürekli savaş içinde olmuşlardır. Ayrıca zaman zaman içte de taht kavgaları ve bazı devlet yöneticilerinin yönetime karşı entrikaları da devam etmiştir. Devlet bir yandan içte ve dışta mücadele içindeyken bir yandan da Anadolu'ya Müslüman Türkleri yerleştirerek her yönüyle burada hâkim olmaya ve var olmaya çalışmıştır. Bunun için yöneticiler, devlet kurumları yanında halkı bilgilendirecek mektep ve medrese gibi ilim ortamlarını da yaygınlaştırmaya gayret etmişlerdir.

Anadolu Selçukluları halkı eğitmek için Sivas, Çankırı, Erzurum, Konya ve Kayseri gibi şehirler başta olmak üzere birçok şehirde toplamda yüzden fazla medrese inşa etmişlerdir. Bu medreselerde öğretilen ilimlerden biri de hadis ilmidir. Medreselerden mezun olan öğrenciler müderris olarak halka doğru bilgiyi ulaştırmışlar ve doğru bilginin kaynağı olan Hz. Peygamber'in hadislerini onlara öğretmişlerdir. Medreselerin yanında Anadolu Selçuklu Devlet'inde dârüşşifâ, dârülhuffâz ve dârülhadis gibi ihtisas medreseleri de kurulmuştur. Dârülhadis medreseleri ihtisas düzeyinde hadis öğreten eğitim kurumları olup Çankırı, Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerde inşa edilmiştir. İlk örnekleri Dımaşk'ta ve Kahire'de görülen dârülhadislerin kuruluşundan kısa bir süre sonra Anadolu'da yapılması, Anadolu Selçuklu Devleti yöneticilerinin ilme verdiği önemin yanında İslam dünyasındaki ilmî gelişmelerden bigâne kalmadıklarını göstermektedir. Ayrıca dârülhadislerin bilinmesi onların bulunduğu yerlerde tarihî süreçteki ilmî ortamı ortaya koyması ve o bölgelerin ilim ve kültür merkezi olma özelliğini yansıtması bakımından da önem arz etmektedir.

Elimize ulaşan bilgilerden Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış alanında uzman mütehasıs meşhur muhaddislere ulaşılammıştır. Ancak gerek medreselerde gerekse dârülhadislerde verilen ilim sebebiyle belli bir düzeyde hadis birikimi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü dârülhadislerde iyi derecede Arapça ve fıkıh bilgisi olan, ayrıca rivayetü'l-hadis ve dirayetü'l-hadis alanında uzman müderrisler görevlendirilmekteydi. Anadolu Selçuklularında büyük bir muhaddis ismine rastlanılmasa da hadisle iştigal eden Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Celâleddin-i Rûmî, Sadreddin-i Konevî ve Ahî Evran gibi mutasavvıf âlimler görülmektedir. Anadolu Selçuklu devri hadisçiliği, Osmanlı ve Türkiye'deki hadis çalışmalarının temelini oluşturması ve Anadolu'daki hadis kültürünün ve anlayışının oluşmasına etkisi sebebiyle büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ayaz, Kadir. "Hadis İlimlerinin Tedrîsâtı Açısından Osmanlı Dârulhadisleri". *Osmanlı Araştırmaları* 47/47 (01 Nisan 2016), 39-68. <https://doi.org/10.18589/oa.582931>
- Baykara, Tuncer. "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi". *Türkler*. 7/223-257. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bilgili, İsmail. "Ahi Evran'ın 'Letâifu'l-Gıyasiyye' Eseri ve Değerlendirmesi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (30 Haziran 2018), 75-94.
- Birekul, Mehmet. "Anadolu Selçuklu Devletinde Eğitim ve Konya Medreseleri". *Mecmua* 5 (02 Temmuz 2018), 85-98. <https://doi.org/10.32579/mecmua.379343>
- Bozkurt, Nebi. "Dârülhadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/527-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara, TDV Yayınları, 2003.
- Bulut, Mülkiye. *Anadolu Selçuklu Dönemi Sivas Medreseleri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri". *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. 2/223-361. İstanbul: IRCICA, 1994.
- Kemaloğlu, Muhammed. "XI.-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Öğretim (Medreseler)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 2/5 (2015), 62-79.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri-Tomar, Cengiz. "İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/321-324. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özdemir, H. Ahmet. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Yükseliş Dönemi'nde Anadolu'da Moğol Algısı". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (01 Temmuz 2010), 21-35.
- Özkan, Şerife. *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Özsoy, Abdulvahap. "Ahi Evran'ın Hadis Kültürü". *Bilimname* 46 (31 Aralık 2021), 193-224. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1005781>
- Sümer, Faruk. "Selçuklular". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/380-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şimşir, Mehmet. "Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (30 Haziran 2018), 95-120.
- Topaloğlu, Nuri. *Selçuklu Devri Muhaddisleri*. Ankara, DİB Yayınları, 1988.

- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980.
- Yardım, Ali. "Dârülhadis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/529-532. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Yardım, Ali. "Osmanlı Devrinde Dârülhadisler". *Osmanlı*. ed. Güler Eren. 8/163-175. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Yavaş, Doğan-Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "İnce Minareli Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/269-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yılmaz, Muhammed. *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler: 08-09 Eylül 2012*. ed. Salih Kesgin-Muhittin Düzenli. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2013.
- Yücel, Ekrem. *Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde Dâru'l-hadisler: 08-09 Eylül 2012*. ed. Salih Kesgin-Muhittin Düzenli. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2013.
- Yücel, Ekrem. "Dâru'l-Hadislerin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/1 (30 Haziran 2015), 95-115.
- Yücel, Ekrem. *Osmanlı Devri Dâru'l-Hadisleri ve Hadis Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.